

การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา*

Education Curriculum Development

ศิวัชลักษณ์ มหาชัย

Siwalak Mahachai

เอกราช โสิตพิมานเวช

Ekkarat Kositpimanwet

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Email: Siwalak.16@gmail.com

บทคัดย่อ

หลักสูตรเป็นสิ่งสำคัญของการจัดการศึกษา เพราะเป็นสิ่งที่กำหนดแนวทางการจัดการเรียนการสอนให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ หลักสูตรที่ดีต้องมีการพัฒนาอยู่เสมอเพื่อให้มีเนื้อหาสาระทันกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี และการเมือง พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 27 ระบุข้อความที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ของสถานศึกษา ในการนำหลักสูตรไปใช้โดยตรง ซึ่งกำหนดไว้ว่า ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแนวทางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความ เป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อ การศึกษาต่อ และให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ ในวรรณคดีในส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัญหาในชุมชนและสังคมภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึง ประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

ดังนั้นสถานศึกษาจะต้องจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาที่สามารถพัฒนาหลักสูตรได้เอง ภายใต้กรอบของหลักสูตรแกนกลาง ครอบคลุมภาระงานการจัดการศึกษาทุกด้าน จึงจำเป็น ที่เราจะต้องมีการเตรียมการให้พร้อม มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องของหลักสูตร การ พัฒนาหลักสูตร และหลักสูตรสถานศึกษา เพื่อจะได้นำไปจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาให้

* Received 5 October 2022; Revised 11 October 2022; Accepted 20 October 2022

สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาแต่ละแห่ง และจัดทำสาระของหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม สำหรับใช้ในการจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษานั้นๆ ต่อไป

คำสำคัญ: หลักสูตร, การพัฒนาหลักสูตร, หลักสูตรสถานศึกษา

Abstract

Curriculum is an important aspect of educational management. Because it is what sets the guidelines for teaching and learning to contain the intended purpose a good curriculum must always be developed to keep the content up to date with the current conditions. Changes in society, economy, technology, and politics, National Education Act B.E. to apply the course directly which stipulates that the Board of Basic Education shall prescribe curriculum and guidelines for basic education for Thai citizenship and good citizenship of the nation. livelihood and occupation as well as for further education and for basic education institutions has the duty to prepare the course material according to the objectives in paragraph one in relation to problems in the community and local wisdom society Desirable qualities to be a good member of the family, community, society and nation.

An educational institution is an agency that provides education as a source of knowledge seeking, therefore it has to have its own curriculum. It consists of all learning as other experiences. At each educational institution a plan is made to develop learners who are born from the participation of personnel and related parties both inside and outside the school.

Therefore, educational institutions must develop a curriculum that can develop their own curriculum within the framework of Core courses are subject to preparation. Have knowledge and expertise in the subject of the course course development and educational institutions in order to be able to create a curriculum in accordance with the educational institutions the context of each educational institution and prepare the content of the curriculum in the part relating to the problems in the community and society for use in teaching and learning to be suitable for the context of that educational institution.

Keywords: Curriculum, Curriculum Development, school course

บทนำ

นักการศึกษาในยุคเฝ้าระวังถึงกลุ่มผู้รู้และนักวิชาการอิสระได้ให้ข้อคิดหรือข้อเสนอแนะแบบประชาธิปไตยรวมไปถึงปัญหาอันเกี่ยวเนื่องกับหลักสูตรและการสอนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยหลักสูตรของไทยไม่เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพที่ตรงตามความสามารถของผู้เรียน ซึ่งเมื่อรวมเข้ากับค่านิยมของสังคมทำให้การจัดหลักสูตรของไทยไม่ประสบความสำเร็จ โดยในปัจจุบันมีอันดับคุณภาพทางการศึกษาลำดับสุดท้ายในกลุ่มประเทศอาเซียน (ประไพ เอกอุ่น, 2542) ซึ่งถือว่าเป็นมูลเหตุสำคัญในการลดรั้งคุณภาพการศึกษาไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และอีกปัจจัยสำคัญของความไม่ก้าวหน้าอีกประการ คือ คุณภาพการจัดการเรียนการสอนที่ไม่ได้มาตรฐานและไม่มีความสอดคล้องเชื่อมโยงไปกับสถานการณ์ปัจจุบัน คุณภาพของบุคลากรทางการศึกษาไม่มีคุณภาพ ปัญหาด้านหลักสูตรการเรียนการสอนที่อิสระตามบริบทชุมชนไม่มีมุมมองหรือโลกทัศน์ด้านการศึกษาที่แคบ ความไม่เชื่อมโยงหรือบูรณาการระหว่างสังคมกับสถานศึกษาและเนื้อหารายวิชาต่าง ๆ เหล่านี้ จึงส่งผลให้คุณภาพการศึกษาไทยมีความอ่อนด้อยกว่าหลาย ๆ ประเทศที่พัฒนาแล้วหรือกำลังพัฒนา (จารึก อะยะวงค์, 2560)

สถานศึกษาเป็นหน่วยงานที่จัดการศึกษาเป็นแหล่งของการแสวงหาความรู้จึงต้องมีการจัดทำหลักสูตรเป็นของตนเอง หลักสูตรจึงมีความสำคัญต่อการจัดการศึกษาทุกระบบ

เนื่องจากข้อกำหนดต่างๆ ของหลักสูตรจะเป็นมาตรฐานในการจัดการศึกษาของแต่ละกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งทำให้เป็นแนวทางนำไปสู่การกำหนดเป้าหมายของการเรียนรู้สำหรับผู้เรียนในแต่ละช่วงวัย อีกทั้งยังเป็นแนวทางสำหรับผู้สอนในการดำเนินการจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนบรรลุเป้าหมายทั้งในด้านความรู้ในเนื้อหาสาระ ทักษะ กระบวนการเรียนรู้และการคิด ทักษะทางสังคมและที่สำคัญคือคุณภาพทางด้านคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมอันพึงประสงค์

ดังนั้นหลักสูตรสถานศึกษาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาการศึกษาไทยให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ เราจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจ ศึกษาความหมายหลักสูตร การพัฒนาหลักสูตร และหลักสูตรสถานศึกษาเพื่อนำมาปรับใช้ให้เข้ากับบริบทของแต่ละสถานศึกษา พัฒนาผู้เรียนให้บรรลุความคาดหวังของหลักสูตรและเป็นข้อมูลสารสนเทศสำหรับการปรับปรุงหลักสูตรให้การศึกษาของไทยมีคุณภาพให้สมกับที่เป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว

หลักสูตร

ความหมายของหลักสูตร

คำว่า "หลักสูตร" หรือในภาษาอังกฤษใช้คำว่า " Curriculum " ได้มีนักวิชาการทางการศึกษาได้ให้คำนิยามหรือความหมายของหลักสูตรไว้หลายทัศนะดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2546 : 1272) กล่าวว่า หลักสูตร หมายถึง ประมวลวิชาและกิจกรรมต่างๆ ที่กำหนดไว้ในสถานศึกษา เพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง

อึ้ง บั้วศรี (2542 : 71) ให้ความหมายว่า หลักสูตร คือ แผนซึ่งได้ออกแบบจัดทำขึ้น เพื่อแสดงถึงจุดหมายการจัดเนื้อหา กิจกรรมและมวลประสบการณ์ ในแต่ละ โปรแกรม การศึกษา เพื่อผู้เรียนมีพัฒนาการในด้านต่างๆตามจุดหมายที่ได้กำหนดไว้

ชุมศักดิ์ อินทร์รักษ์ (2551 : 47) ได้กล่าวสรุปว่า หลักสูตรเป็นเนื้อหาสาระสำคัญและ กิจกรรมต่างๆ ที่สนองวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปตามที่พึงประสงค์

เอกราช โฆสิตพิมานเวช (2562 : 5) ได้ให้ความหมายการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน หมายถึง การจัดทำหลักสูตรโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ จัดแบบบูรณาการ และสอดแทรกด้านคุณธรรม จริยธรรมหลากหลายรูปแบบ นำไปปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน ตามความสนใจของตนเอง เป็นผู้มีความประพฤติดี มีคุณธรรม ระเบียบ วินัย รักการอ่าน โรงเรียนมีสื่อและแหล่งเรียนรู้ มีการประเมินผลการเรียนอย่างเป็นระบบ มีสอนซ่อมเสริมและรายงานผลการเรียนให้ผู้ปกครองทราบ

กรมวิชาการ (2542: 2) หลักสูตร หมายถึง เอกสาร แนวทางจัดการศึกษาแต่ละระดับ ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มวิชา ขอบข่ายเนื้อหา โครงสร้าง แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และรวมถึงมวลประสบการณ์ต่าง ๆ ที่โรงเรียนจัดให้แก่ นักเรียนทั้งในและนอกโรงเรียนเพื่อให้ นักเรียนได้เกิดการเรียนรู้ ทักษะ และเจตคติที่ดี สามารถนำไปใช้พัฒนาชีวิตที่ดีได้

ทาบ (Taba 1962: 10) กล่าวว่า “หลักสูตร” หมายถึง เอกสารที่จัดทำขึ้น เพื่อระบุเป้าหมายและวัตถุประสงค์การเรียนรู้ เนื้อหาสาระ กิจกรรมหรือประสบการณ์การเรียนรู้ และการประเมินผลการเรียนรู้ การพัฒนาหลักสูตรเป็นการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงหลักสูตรอันเดิมให้ได้ผลดียิ่งขึ้น ในด้านการวางจุดมุ่งหมาย การจัดเนื้อหาการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายใหม่ที่วางไว้

จากความหมายของหลักสูตร ตามทัศนะของนักวิชาการทางการศึกษา สรุปได้ว่า หลักสูตร หมายถึง

มวลประสบการณ์ ที่เป็นเนื้อหา สาระสำคัญ กิจกรรมต่างๆ ที่ออกแบบขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมาย ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ พัฒนาดตนเองเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามคุณลักษณะที่พึงประสงค์ และใช้ชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข

ความสำคัญของหลักสูตร

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดแนวการจัดการศึกษาใน มาตรา 22 ว่าการจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุดกระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ และในมาตรา 23 กำหนดการจัดการศึกษา

ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสามารถ ทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับ การศึกษา

วิไลลักษณ์ เจริญทรัพย์ (2555) กล่าวไว้ว่า หลักสูตรเปรียบเสมือนแนวทางในการ จัดการเรียนการสอนและเป็นแนวทางสำคัญในการบรรลุวัตถุประสงค์ทางการศึกษาของ ประเทศนอกจากนี้ยังเป็นหนึ่งในตัวชี้วัดสำคัญของมาตรฐานการศึกษาในแต่ละประเทศ ทั้งนี้ เพราะการศึกษาของแต่ละประเทศจะดีหรือไม่ดีนั้นขึ้นอยู่กับหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้ เป็นสำคัญ หลักสูตรยังมีความสำคัญอีกประการหนึ่งต่อการจัดการเรียนการสอนในห้องเรียน กล่าวคือการสอนจะใช้หลักสูตรเป็นเสมือนแม่แบบในการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน ต่างๆ เพื่อจัดกิจกรรมการเรียนการสอนไม่หลงทางและบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้อย่างครบถ้วน สำหรับความสำคัญของหลักสูตรกับผู้เรียน หากหลักสูตรนั้นเป็นหลักสูตรที่ดีจะสามารถช่วยให้ ผู้เรียนเกิดทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต รวมถึงสร้างทักษะอื่นๆทั้งการเคารพสิทธิมนุษยชนและ สามารถยอมรับในความหลากหลายของผู้คนได้

ปฏล นันทวงศ์ และไพโรจน์ ดั่งวิเศษ (2543 : 9) สรุปความสำคัญของหลักสูตรว่า หลักสูตรมีความสำคัญยิ่งในฐานะที่เป็นเอกสารที่กำหนดแนวทางในการจัดการเรียนการสอน ของโรงเรียน ซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาทุกฝ่ายต้องยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ เพื่อพัฒนา บุคคลให้มีประสิทธิภาพตามที่พึงประสงค์ให้แก่สังคมและประเทศชาติ

จากความสำคัญของหลักสูตรข้างต้น สรุปว่า หลักสูตรมีความสำคัญ เพราะหลักสูตร เป็นเอกสารซึ่งเป็นแผนการหรือโครงการจัดการศึกษาที่ระบุแนวทางการจัดมวลประสบการณ์ เป็นส่วนกำหนดทิศทางการจัดการศึกษาให้กับบุคลากร ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษานำไป ปฏิบัติ เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณภาพทางการศึกษาตามเกณฑ์มาตรฐานการศึกษาที่หลักสูตรกำหนด ไว้

องค์ประกอบของหลักสูตร

ในการพัฒนาหลักสูตรต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบของหลักสูตร ซึ่งประกอบด้วยส่วน ต่างๆ ที่มีความสอดคล้อง และมีความสัมพันธ์กัน

ฉันท ชาติทอง (2552: 9-13) ระบองค์ประกอบของหลักสูตรไว้ 4 องค์ประกอบ คือ

1. ความมุ่งหมาย (Objectives)
2. เนื้อหาวิชา (Content)
3. การนำหลักสูตรไปใช้ (Curriculum Implementation) ได้แก่ วิธีการจัดการเรียนรู้และวัสดุประกอบหลักสูตร
4. การประเมินผล (Evaluation)

เคอร์ (Ketr. 1976: 16 -17) ได้นำเสนอองค์ประกอบของหลักสูตรไว้ 4 ส่วน ได้แก่

- 1) วัตถุประสงค์ของหลักสูตร
- 2) เนื้อหาสาระ
- 3) ประสบการณ์การเรียนรู้
- 4) การประเมินผล

ทาบ (Taba. 1962 : 10) ที่ได้นำเสนอองค์ประกอบของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตรไม่ว่าจะสร้างขึ้นในลักษณะใด ย่อมประกอบด้วยส่วนสำคัญ 4 ส่วน คือ

- 1) จุดมุ่งหมาย
- 2) เนื้อหาสาระ
- 3) กิจกรรมและรูปแบบการเรียนการสอน และ
- 4) การประเมินผล

จากการศึกษาองค์ประกอบของหลักสูตร ตามที่นักการศึกษาได้กำหนดไว้ สรุปได้ว่า นักการศึกษาได้นำเสนอองค์ประกอบของหลักสูตร ไว้มีความสอดคล้องกับองค์ประกอบของหลักสูตรที่สำคัญมี 4 ส่วน ดังนี้

1. จุดมุ่งหมายของหลักสูตร หมายถึง คุณภาพของผู้ เรียนเมื่อเรียนรู้เมื่อจบหลักสูตร ประกอบด้วยความรู้ ในเนื้อหาสาระ ทักษะกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการคิดขั้นสูง และ คุณธรรมจริยธรรม ค่านิยมอันพึงประสงค์

2. เนื้อหาสาระ หมายถึง สาระการเรียนรู้ วิชาความรู้ รวมทั้งประสบการณ์ต่างๆ ที่ผู้เรียนต้องเรียนรู้ไปตามลำดับขั้นตอนเพื่อให้มีความรู้ความสามารถตามจุดมุ่งหมายที่หลักสูตรกำหนดไว้

3. กระบวนการจัดการเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการใช้หลักสูตรกับผู้เรียนในเชิงบูรณาการซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้สอนที่จะต้องดำเนินการจัดการเรียนรู้ในเนื้อหาสาระต่างๆ ให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม รวมทั้งมีทักษะในการเรียนรู้ มีกระบวนการคิดที่มีประสิทธิภาพและมีพฤติกรรมที่งดงาม

4. การวัดและประเมินผล หมายถึง กระบวนการตรวจสอบและประเมินคุณภาพของผู้เรียนภายหลังการจัดการเรียนรู้ การประเมินคุณภาพการจัดการเรียนรู้ รวมทั้งการประเมินความเหมาะสมของจุดมุ่งหมายและเนื้อหาสาระของหลักสูตร

รูปแบบหลักสูตร

Taba (1962: 382 - 412 อ้างถึงใน สงัด อุทรานันท์, 2530: 86) แบ่งรูปแบบหลักสูตรเป็น 5 แบบ คือ

- 1) หลักสูตรรายวิชา (Subject Curriculum)
- 2) หลักสูตรรวมวิชา (Broad-Field Curriculum)
- 3) หลักสูตรเน้นกระบวนการทางสังคม และภาระหน้าที่ในชีวิตประจำวัน (Curriculum Based on Social Process and Life Function)
- 4) หลักสูตรกิจกรรมหรือหลักสูตรประสบการณ์ (Activity or Exsperience Curriculum)
- 5) หลักสูตรแกนวิชา (Core Curriculum)

รุจิรี ภู่อาระ (2551: 18-27) แบ่งรูปแบบหลักสูตรเป็น 9 แบบ คือ

- 1) แบบรายวิชา (Subject-Matter-Curriculum)
- 2) แบบหมวดวิชา (Broad-Fields-Curriculum)
- 3) แบบยึดกระบวนการทางสังคมและการดำรงชีวิต (Social Process and Life Function Curriculum)
- 4) แบบแกนกลาง (The Core Curriculum)
- 5) แบบยึดกิจกรรมและประสบการณ์ (The Activity and Experience Curriculum)
- 6) แบบบูรณาการ (Integrated Curriculum)
- 7) แบบสหสัมพันธ์ (Corrclate Curriculum)
- 8) แบบเอ็กต์บุคคล (Individualized Curriculum)
- 9) แบบส่วนบุคคล (Personalized Curriculum)

จากการศึกษารูปแบบของหลักสูตร ตามที่นักการศึกษาได้กำหนดไว้ สรุปรูปแบบของหลักสูตรได้ ดังนี้

1. หลักสูตรรายวิชา (Subject Curriculum) เป็นหลักสูตรที่เน้นเนื้อหาสาระซึ่งจัดหมวดหมู่ในรูปของรายวิชา ซึ่งสิ่งที่ถูกนำมาจัดหมวดหมู่ได้แก่ ความคิดรวบยอด ทักษะ หลักเกณฑ์หรือกฎเกณฑ์ต่างๆ มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถตามมาตรฐานที่กำหนดจากการเรียนรู้รายวิชาที่กำหนดไว้ในหลักสูตร

2. หลักสูตรสัมพันธ์วิชา (Correlated Curriculum) เป็นหลักสูตรที่ออกแบบเนื้อหาสาระในแต่ละกลุ่มวิชาหรือหมวดวิชามีความสอดคล้องเชื่อมโยงสัมพันธ์กันตลอดหลักสูตร

3. หลักสูตรประสบการณ์ (Experience Curriculum) เป็นหลักสูตรที่เน้นให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ที่เหมาะสมกับเนื้อหาสาระ ความถนัด และความสนใจ การจัดเนื้อหาสาระ กิจกรรมการเรียนรู้ การวัดและประเมินผล มีความมุ่งหมายเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ มีความสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิต ผู้เรียนมีบทบาทในการคัดสรรประสบการณ์ทางการเรียนรู้ที่ต้องการภายใต้กรอบความมุ่งหมายของหลักสูตร

4. หลักสูตรบูรณาการ (Integrated Curriculum) เป็นหลักสูตรที่ผสมผสานเนื้อหาสาระและประสบการณ์ต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกันอย่างสมดุลแล้วจัดเป็นหน่วยการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้แบบองค์รวม

5. หลักสูตรอิงมาตรฐาน (Standard - based Curriculum) เป็นหลักสูตรที่กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ของผู้เรียนในแต่ละระดับไว้อย่างชัดเจน ได้แก่ มาตรฐานของเนื้อหาสาระที่ผู้เรียนจะต้องเรียนรู้ (Content Standard) และมาตรฐานของความสามารถในการปฏิบัติงาน หรือสิ่งที่ผู้เรียนสามารถที่จะทำได้ (Performance Standard) ผู้เรียนจะจบหลักสูตรก็ต่อเมื่อมีคุณภาพตามมาตรฐานหลักสูตร

6. หลักสูตรเสริม (Enrichment Curriculum) เป็นหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะเจาะจงมีระยะเวลาในการใช้หลักสูตรไม่มากนัก เน้นการเสริมสร้างสมรรถนะในการปฏิบัติงานในหน้าที่ หรือพัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้ของผู้เรียนเฉพาะด้าน

สรุปได้ว่าหลักสูตร หมายถึง มวลประสบการณ์ ที่เป็นเนื้อหา สาระสำคัญ กิจกรรมต่างๆ ที่ออกแบบขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมาย ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ พัฒนาตนเองเปลี่ยนแปลง

พฤติกรรมตามคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ดังนั้นหลักสูตรจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่เป็นตัวกำหนดทิศทางการจัดการศึกษาให้กับบุคลากร ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษานำไปปฏิบัติเพื่อให้ผู้เรียนมีคุณภาพทางการศึกษาตามเกณฑ์มาตรฐานการศึกษาที่หลักสูตรกำหนดไว้ นอกจากนี้รูปแบบของหลักสูตรยังมีหลากหลายรูปแบบสามารถเลือกใช้ตามความเหมาะสมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ในหลักสูตรให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อผู้เรียนอย่างเต็มที่

การพัฒนาหลักสูตร

การพัฒนาหลักสูตรเป็นภารกิจที่สำคัญและกว้างขวาง จึงมีผู้ให้ความหมายของคำว่า การพัฒนาหลักสูตรเกิดขึ้นการพัฒนาหลักสูตรไว้หลายกรณี เช่น

ทาบ (Taba, 1962 : 454) ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาหลักสูตร หมายถึงการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงสูตรเดิมให้ได้ผลดียิ่งขึ้นทั้งในด้านการวางจุดหมาย การจัดเนื้อหาวิชาการเรียนการสอน การวัดและการประเมินผลอื่นๆ เพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายอันใหม่ที่วางไว้ การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งระบบหรือเปลี่ยนแปลงทั้งหมด ทั้งจุดหมายและวิธีการ และการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรนี้จะมีผลกระทบทางด้านความคิดและความรู้สึกของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ส่วนการปรับปรุงหลักสูตร หมายถึงการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรเพียงบางส่วนโดยไม่เปลี่ยนแปลงแนวความคิดพื้นฐานหรือรูปแบบของหลักสูตร

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2554: 10) กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตรคือการพยายามวางโครงการที่จะช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้ตรงตามจุดหมายที่กำหนดไว้ หรือการพัฒนาหลักสูตรและการสอนระบบโครงสร้างของการจัดโปรแกรมการสอน การกำหนดจุดหมาย เนื้อหาสาระ การปรับปรุงตำรา แบบเรียน คู่มือครู และสื่อการเรียน ต่างๆ การวัดและการประเมินผลการใช้หลักสูตรการปรับปรุงแก้ไข และการให้การอบรมผู้ใช้หลักสูตรให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการพัฒนาหลักสูตรและการสอน รวมทั้งการบริการและการบริหารหลักสูตร

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2539 : 2-35) ได้กำหนดให้โรงเรียนสามารถพัฒนาหลักสูตรเองได้ภายใต้แนวทางการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นซึ่งมีรูปแบบการดำเนินงานพัฒนาหลักสูตร 4 ลักษณะ ดังต่อไปนี้ 1. การพัฒนาหลักสูตรโดยการปรับกิจกรรมการเรียนการสอน 2. การพัฒนาหลักสูตรโดยการปรับรายละเอียดของเนื้อหา 3. การพัฒนาหลักสูตรโดยการพัฒนาสื่อการเรียนการสอน 4. การพัฒนาหลักสูตรโดยการจัดทำวิชา/รายวิชาเพิ่มเติมขึ้นมาใหม่

จากความหมายของการพัฒนาหลักสูตรที่นักการศึกษาได้กล่าวไว้ข้างต้น ทำให้สามารถอธิบายสรุปความหมายของการพัฒนาหลักสูตรได้ว่า การพัฒนาหลักสูตร (Curriculum Development) หมายถึง การจัดทำหลักสูตร การปรับปรุง การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรให้ดีขึ้น เพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการของบุคคล และสภาพสังคม

หลักสูตรสถานศึกษา

หลักสูตรสถานศึกษา เป็นแบบแผนหรือแนวทางหรือข้อกำหนดของการจัดการ ที่จะพัฒนาให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถโดยส่งเสริมให้แต่ละบุคคลพัฒนาไปสู่ศักยภาพสูงสุดของตนรวมถึงระดับขั้นของมวลประสบการณ์ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้สะสมซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติได้ประสบการณ์สำเร็จในการเรียนรู้ด้วยตนเอง รู้จักตนเอง มีชีวิตอยู่ในโรงเรียน ชุมชน สังคม และโลกอย่างมีความสุข

ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา

สกีลเบ็ก (Skilbeck, 1984: 2) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรโรงเรียนไว้ว่า หมายถึง การวางแผน การออกแบบ การนำไปใช้และการประเมินผล การกำหนดการเรียนรู้ของนักเรียนดำเนินการโดยสถานศึกษา เน้นการตัดสินใจร่วมกันระหว่างบุคลากรภายในสถานศึกษา ไม่ใช่กำหนดจากบุคคลภายนอก

แฮร์ริสัน (Marsh and others.1990: 48) ให้ความหมายการพัฒนาหลักสูตรโรงเรียนว่า 1. เป็นแผนงานที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ 2. เป็นสิ่งนำไปปฏิบัติได้จริงและมีผลเกิดขึ้นกับบุคคลที่เกี่ยวข้องจริง 3. เป็นประสบการณ์ที่ผู้เกี่ยวข้องได้รับทราบจริง ทั้ง 3 ข้อมีความ

เกี่ยวข้องกัน เพื่อให้หลักสูตรได้รับการพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของผู้เรียนมากขึ้น

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2544:28-29) ได้กล่าวถึงการพัฒนาหลักสูตรโรงเรียนว่า คือพันธกิจหรือภาระหน้าที่ที่สถานศึกษาและชุมชนร่วมกันในการพัฒนาผู้เรียนให้เหมาะสมกับยุคสมัย โดยกำหนดเป็นวิสัยทัศน์ เป้าหมาย มาตรฐานการเรียนรู้ สาระการเรียนรู้ และผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง เพื่อให้ครูทุกคนนำไปออกแบบการเรียนการสอนมีการวางแผนร่วมกันทั้งสถานศึกษาเป็นหลักสูตรที่ครอบคลุมภาระงานการจัดการศึกษาทุกด้านของสถานศึกษา

สรุป การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาในความหมายต่างๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้นสรุปว่า การพัฒนาหลักสูตรคือ แผนประสบการณ์หรือแผนการจัดการเรียนการสอนที่เกิดจากการตัดสินใจร่วมกันระหว่างบุคลากรทั้งภายในและภายนอกของโรงเรียน เพื่อกำหนดการเรียนรู้ของนักเรียน มีการวางแผนนำไปใช้และประเมินผลร่วมกัน

ความสำคัญและความจำเป็นของหลักสูตรสถานศึกษา

สถานศึกษาจำเป็นต้องจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาตามกรอบของหลักสูตรแกนกลางที่กรมวิชาการกำหนดไว้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

มาตรา 27 ระบุข้อความที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ของสถานศึกษา ในการนำหลักสูตรไปใช้โดยตรง ซึ่งกำหนดไว้ว่า ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแนวทางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ และให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ในวรรคหนึ่งในส่วนที่เกี่ยวกับปัญหาในชุมชน และสังคมภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

ลักษณะของหลักสูตรสถานศึกษา

วิชัย วงษ์ใหญ่. (2550) ได้กล่าวว่าหลักสูตรสถานศึกษาประกอบด้วย 1) วิสัยทัศน์ 2) พันธกิจ 3) คุณลักษณะอันพึงประสงค์ 4) จุดหมาย 5) โครงสร้าง 6) คำอธิบายรายวิชา

- 7) หน่วยการเรียนรู้ 8) กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน 9) ระเบียบการวัดและประเมินผล
- 10) คณะกรรมการบริหารหลักสูตรสถานศึกษา เอกสารส่วนนี้เรียกว่าหลักสูตรฉบับโรงเรียน (Curriculum) ซึ่งเป็นสิ่งที่สถานศึกษาคาดหวังเกี่ยวกับคุณภาพการศึกษา ส่วนที่จะทำให้คุณภาพการศึกษาเป็นไปตามที่สถานศึกษาคาดหวังคือ หลักสูตรฉบับครูผู้สอนหรือการเรียนการสอน (Instruction) ซึ่งประกอบด้วย 1) วิสัยทัศน์ 2) พันธกิจ 3) คุณลักษณะอันพึงประสงค์ 4) จุดหมาย 5) โครงสร้าง 6) คำอธิบายรายวิชา 7) หน่วยการเรียนรู้ (ที่สมบูรณ์พร้อมที่จะนำไปสอนจริงรวมทั้งเครื่องมือการวัดและประเมินผลแต่ละหน่วย)
- 8) คณะกรรมการบริหารหลักสูตรสถานศึกษา

กระบวนการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา

การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษามีกระบวนการ ดังนี้

1. แต่งตั้งคณะกรรมการบริหารหลักสูตรและงานวิชาการของสถานศึกษา และคณะทำงาน
2. ศึกษา วิเคราะห์หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กรอบหลักสูตร ระดับท้องถิ่นและเอกสารประกอบหลักสูตรต่างๆ รวมทั้งข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับสภาพปัญหา จุดเน้น ความต้องการของสถานศึกษา ผู้เรียน และชุมชน
3. จัดทำ หลักสูตรสถานศึกษาซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้ ส่วนนำ โครงสร้างหลักสูตร สถานศึกษา คำอธิบายรายวิชา เกณฑ์การวัดและประเมินผล และเกณฑ์การจบการศึกษา
4. ตรวจสอบองค์ประกอบหลักสูตรสถานศึกษาโดยพิจารณาคุณภาพ ความถูกต้อง และความเหมาะสม
5. นำเสนอคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานพิจารณาให้ความเห็นชอบ หากมีข้อเสนอแนะ จากคณะกรรมการ ให้นำข้อเสนอแนะไปพิจารณาปรับปรุงก่อนการอนุมัติใช้หลักสูตร
6. จัดทำเป็นประกาศหรือคำสั่งเรื่องให้ใช้หลักสูตรสถานศึกษา โดยผู้บริหารสถานศึกษาและประธานกรรมการสถานศึกษาเป็นผู้ลงนาม หรือผู้บริหารสถานศึกษา

เป็นผู้ลงนาม

7. ใช้หลักสูตรสถานศึกษา ครูผู้สอนนำหลักสูตรสถานศึกษาไปกำหนดโครงสร้างรายวิชาและออกแบบหน่วยการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพตามเป้าหมาย

8. วิจัยและติดตามผลการใช้หลักสูตร ดำเนินการติดตามผลการใช้หลักสูตรอย่างต่อเนื่องเป็นระยะๆ เพื่อนำผลจากการติดตามมาใช้เป็นข้อมูลพิจารณาปรับปรุงหลักสูตรให้มีคุณภาพ และมีความเหมาะสมยิ่งขึ้น

ขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา

ขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาที่กำหนดขึ้น เป็นการพัฒนาหลักสูตรครบวงจร คือ เริ่มตั้งแต่การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน การร่างหลักสูตร การตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตร การนำหลักสูตรไปใช้ในสถานการณ์จริง รวมทั้งการประเมินผลหลักสูตร เพื่อให้ได้หลักสูตรที่สมบูรณ์มีประสิทธิภาพ กล่าวโดยสรุปขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ 5 ขั้นตอน ดังนี้คือ

ขั้นที่ 1 การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน

ในการพัฒนาหลักสูตรจำเป็นต้องศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานในด้านต่างๆ เพื่อใช้ในการกำหนดองค์ประกอบต่างๆ ของหลักสูตรซึ่งได้แก่ วัตถุประสงค์ของหลักสูตร เนื้อหาสาระ กิจกรรมในการจัดการเรียนการสอน/สื่อ การวัดและประเมินผลผู้เรียนซึ่งข้อมูลพื้นฐานที่ได้จากการศึกษาช่วยในการกำหนดวัตถุประสงค์หรือการกำหนดสิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ วัตถุประสงค์จะเป็นตัวกำหนดเนื้อหาสาระที่ควรจัดให้ผู้เรียน ซึ่งอยู่ในลักษณะรายวิชา หลังจากนั้นจึงนำมากำหนดกิจกรรมในการจัดการเรียนการสอน สื่อการเรียนรู้ต่างๆ รวมทั้งการกำหนดวิธีการวัดและประเมินผลผู้เรียนว่าจะใช้วิธีการอย่างไร ซึ่งการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรควรประกอบด้วย

ขั้นที่ 2 การร่างหลักสูตร เป็นการกำหนดแผนการจัดประสบการณ์ หรือการกำหนด

แนวทางการจัดการเรียนการสอนให้แก่ผู้เรียน ซึ่งประกอบด้วยจุดประสงค์ เนื้อหาสาระ กิจกรรมและวิธีวัดและประเมินผลผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถ ทักษะ และทัศนคติตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ในการร่างหลักสูตรสถานศึกษาจะต้องนำข้อมูลที่ได้จาก

การศึกษาในขั้นที่ 1 คือ ข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็น ได้แก่ สภาพและความต้องการของชุมชน ศักยภาพของโรงเรียน หลักสูตรแกนกลางที่กำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้วิชาที่ต้องการพัฒนา ประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ คือ

ขั้นที่ 3 การตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตร

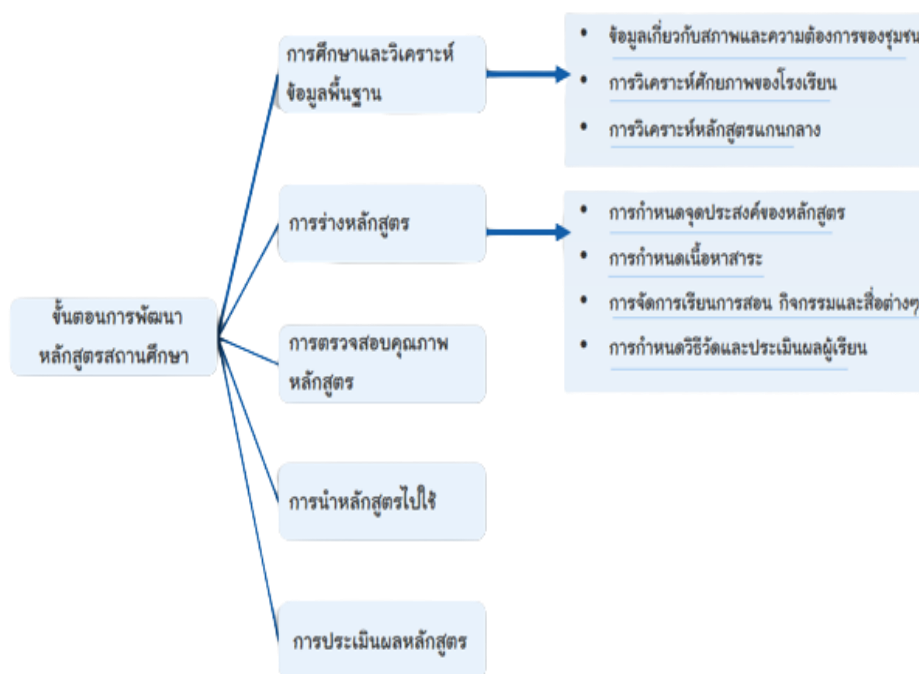
เมื่อร่างหลักสูตรเรียบร้อยแล้ว ก่อนที่จะนำไปใช้กับนักเรียน จำเป็นต้องมีการตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรก่อน เพื่อหาข้อบกพร่องและปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมและสมบูรณ์ที่สุด สิ่งที่ต้องพิจารณาในการตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรคือ ความสอดคล้องขององค์ประกอบต่างๆ ได้แก่ จุดประสงค์ เนื้อหาสาระ การจัดการเรียนการสอน กิจกรรมและสื่อการเรียนรู้ วิธีวัดและประเมินผลผู้เรียน

ขั้นที่ 4 การนำหลักสูตรไปใช้

หลังจากที่มีการตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรและปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรที่ร่างขึ้นมาเรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือ การนำหลักสูตรไปใช้ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญมาก ครูที่เป็นผู้ปฏิบัติการหลักในการพัฒนาหลักสูตรเป็นผู้นำหลักสูตรไปใช้ ด้วยการแปลงหลักสูตรไปสู่การสอน ครูกำหนดวิธีการจัดการเรียนการสอน กำหนดรายละเอียดกิจกรรมในแต่ละคาบ พร้อมทั้งจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ การประสานงานกับบุคคลที่จะเข้ามาช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ รวมทั้งการจัดเตรียมสื่อการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับสภาพของชุมชน

ขั้นที่ 5 การประเมินผลหลักสูตร

เป็นการตัดสินคุณค่าของหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นโดยใช้ผลจากการรวบรวมข้อมูลในแง่มุมต่างๆ เพื่อหาคำตอบว่าหลักสูตรมีผลสัมฤทธิ์ตามที่กำหนดไว้หรือไม่เพียงใด สิ่งใดที่ควรต้องทำการปรับปรุงเพื่อให้หลักสูตรดียิ่งขึ้น

รูปภาพที่ 1 ขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา

สรุป

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในมาตรา 27 ได้กำหนดให้ “คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ ดังนั้นสถานศึกษาเป็นหน่วยงานที่จัดการศึกษาเป็นแหล่งของการแสวงหาความรู้ จึงต้องมีหลักสูตรเป็นกรอบในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับผู้เรียน และจะต้องจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาที่สามารถพัฒนาสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพภายใต้กรอบของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงจำเป็นที่จะต้องมีการเตรียมการให้พร้อม มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องของหลักสูตร การพัฒนาหลักสูตร และหลักสูตรสถานศึกษา เพื่อจะได้นำไปจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาแต่ละแห่ง และจัดทำสาระ

ของหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม สำหรับใช้ในการจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษานั้นๆ ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- ประไพ เอกอุ้น. (2542). การศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะครู
ศาสตร์สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา.
- จารึก อะยะวงศ์. (2560). 13 เมษายน 2560. เพื่อพัฒนาคุณภาพคนไทย ช่วยกันปฏิรูปครูก่อน
ดีไหม?. มติชนออนไลน์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร:
นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- อึ้ง บั้วศรี. (2542). ทฤษฎีหลักสูตร: การออกแบบและการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา.
- กรมวิชาการ. (2545). หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544. พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- ชุมศักดิ์ อินทร์รักษ์. (2551). การบริหารงานวิชาการและการนิเทศภายในสถานศึกษา.
พิมพ์ครั้งที่ 5. ปัตตานี: ฝ่ายเทคโนโลยีทางการศึกษา สำนักงานวิทยบริการ
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- วิชัย วงษ์ใหญ่. (2554). การพัฒนาหลักสูตรแบบครบวงจร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรเทพ โพธิ์พันธุ์. (2562). การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมการระดมทุนเพื่อการศึกษาของ
สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน. กระทรวงศึกษาธิการ. ในดัชนีนิพนธ์การศึกษาคุณวุฒิบัณฑิต
สาขาวิชาการบริหารและพัฒนาการศึกษา. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- วิชัย วงษ์ใหญ่. (2552). หลักสูตรสารานุกรมวิชาชีพครูเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. พระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. พระชนมพรรษา 80 พรรษา.
หน้า 469-474. กรุงเทพมหานคร :สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา.

เอกราช โฆษิตพิมานเวช.(2560). รูปแบบการบริหารโรงเรียนเอกชนที่มีประสิทธิผล สังกัด
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 1.วิทยานิพนธ์ของการศึกษา
ตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ.

ปฎูล นันทวงศ์ และ ไพโรจน์ ดั่งวิเศษ. (2543). หลักสูตรและการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน.
สงขลา: สถาบัน ราชภัฏสงขลา.

รุจิรี ภูสาระ. (2545). การพัฒนาหลักสูตร : ตามแนวปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพมหานคร:
บุ๊ค พอยท์.

Taba, Hilda. (1962). Curriculum development: theory and practice. New York:
Harcourt. Brace and World, Inc.

Kerr. Joseph and Keneth. (1976). Meeting the Changing Need of Adults Through
Education. Programmes and Services,” Dissertation Abstracts International.